

INHOUD

DEEL EEN

- Herfst: 'Je moet er moeten wezen om er te komen' 11
Intermezzo: Het taboewoord 149

DEEL TWEE

- Winter: 'Wie nu geboren wordt, weet niet hoe het was' 167
Intermezzo: De paradoxen van Faulkner 257

DEEL DRIE

- Voorjaar: de judasboom in bloei 269
Intermezzo: De denkbeeldigheden in zuidelijke fictie 335

DEEL VIER

- Zomer: de geur van door de zon verwarmde wegen 345

Dankwoord 505
foto's van Steve McCurry 507

DEEL EEN

Herfst: 'Je moet er moeten wezen om er te komen'

'De vreemdeling vult het oog.' – Arabisch gezegde, geciteerd door
Richard Burton in *First Footsteps in East Africa* (1856)

Wees gezegend: 'D'r zijn hier niks geen vreemdelingen'

Op een hete zondagochtend begin oktober zat ik in Tuscaloosa in de staat Alabama in mijn auto op de parkeerplaats van een motel een kaart te bestuderen om een bepaalde kerk te lokaliseren. Niet dat ik op zoek was naar meer godsdienstigheid of voyeuristisch gestimuleerd wilde worden door mijn reizen. Ik hoopte op muziek en verheffing, *sacred steel* en feestelijkheid, en misschien een vriend.

Ik sloeg met de rug van mijn hand tegen de kaart. Ik maakte vast een verwarde indruk.

'Ben je verdwaald, schat?'

Ik was vanaf mijn huis in New England gereden, een roadtrip van drie dagen naar een andere wereld, de warme, groene staten in het diepe Zuiden die ik altijd al had willen bezoeken; waar 'het verleden nooit dood is', zoals die bekende zin van Faulkner luidt, 'het is niet eens voorbij'. Later die maand zei een zwarte kapper die in Greensboro mijn haar knipte, toen hij het over de raciale woelingen van tegenwoordig had, lachend tegen me in een soort parafrase op de schrijver van wie hij nooit had gehoord en die hij nooit had gelezen: 'De geschiedenis is hier springlevend.'

In het Zuiden is de kerk het kloppend hart van de gemeenschap, het sociale brandpunt, het anker van het geloof, het lichtbaken, de muziekarena, de plek om samen te komen, waar hoop, raad, welzijn, warmte, kameraadschap, melodie, harmonie en hapjes worden geboden. In sommige kerken wordt ook aan *snake handling* en voetwassing gedaan, en aan glossolalie: in tongen spreken alsof iemand onder stromend water in een douchehok staat te sputteren en te gorgelen.

De armoede gaat goed gekleed in kerken, en iedereen is even benaderbaar. Als krachtig en onthullend cultureel evenement staat een kerkdienst

in het Zuiden gelijk met een wedstrijd van een universiteitsfootballteam of een wapenbeurs, en er zijn er heel veel van. Mensen zeggen: ‘Er is op elke straathoek een kerk.’ Dat is ook de reden waarom het hart uit een kerkgemeente wordt gerukt en een gemeenschap in diep verdriet wordt gedompeld wanneer een kerk wordt opgeblazen – en het was vijftig jaar geleden dat de doopsgezinde kerk aan Sixteenth Street in Birmingham was opgeblazen, waarbij vier meisjes waren omgekomen.

‘Ben je verdwaald?’

Haar stem had zo zacht geklonken dat ik niet had beseft dat ze het tegen mij had. Het was de vrouw in de auto naast me, een verschoten sedan met een gebutste en gebarsten achterbumper. Ze zat koffie te drinken uit een papieren beker, met haar portier opengezwaaid voor een zuchtje wind. Ze was misschien eind veertig, met blauwgrijze ogen, en in contrast met de armetierige auto was ze prachtig gekleed in zwarte zijde met kanten mouwen, een grote bloem op haar schouder gespeld, en op haar hoofd een witte hoed met een voile die ze optilde met de rug van haar hand wanneer ze de koffiebeker naar haar mooie lippen optilde en een kusvormige vlek purperrode lippenstift op de rand van de beker achterliet.

Ik zei dat ik hier vreemd was.

‘D'r zijn hier niks geen vreemdelingen,’ zei ze, en ze lachte me jolig toe. Ik zou er nog achter komen dat het Zuiden een van de weinige plaatsen ter wereld was die ik heb bezocht waar ik het woord ‘jolig’ kon gebruiken zonder sarcastisch te zijn. ‘Ik ben Lucille.’

Ik zei hoe ik heette en waar ik heen wilde: de doopsgezinde Cornerstone-kerk aan Brooksdale Drive.

Ze stond meteen klaar met de mededeling dat dat niet haar kerk was, maar ze kende hem wel. Ze noemde de naam van de voorganger, bisschop Earnest Palmer, ze begon me uit te leggen hoe ik moest rijden, en zei toen: ‘Moet je horen.’

Met één hand hield ze haar voile omhoog en starde strak naar de rand van haar beker, zweeg even en dronk haar koffie verder op, terwijl ik wachtte op wat ze nog meer ging zeggen.

‘Verdikkie, het is makkelijker als ik je erheen breng,’ zei ze en likte toen met het puntje van haar tong een vlekje schuim van haar bovenlip. ‘Ik heb pas over een uur met mijn dochter afgesproken. Rij maar achter me aan, meneer Paul.’

Ik volgde de gebutste achterbumper van haar autootje zo'n vier kilometer lang, nam onverwachte afslagen, in en uit buurtjes met kleine bungalows die het jaar ervoor zo waren uitgehold door een verwoestende tornado dat je ze met een gerust hart als fistuleus en gemengeld kon beschrijven. Te midden van dit kaalgeslagen landschap zag ik de kerktoeren, en Lucille remde af, wees en wuifde dat ik moest doorrijden.

Toen ik passeerde om de parkeerplaats op te rijden, bedankte ik haar, ze wierp me een fantastische glimlach toe en vlak voordat ze doorreed zei ze: 'Wees gezegend.'

Dat leek het thema in het diepe Zuiden: vriendelijkheid, grootmoedigheid en gastvrijheid; die had ik vaker in mijn reizende leven in de grotere wereld aangetroffen, maar ik vond er hier zoveel meer van dat ik hier bleef komen – omdat die hartelijkheid aanvoelde als een omhelzing. Ja, er is een spookachtige onderlaag van duisternis in het zuidelijke leven, en al bonst ze in heel veel interacties, het kost een tijd om die duisternis waar te nemen, en nog langer om haar te begrijpen.

Ik maakte soms lange dagen, maar ontmoetingen als die met Lucille beurden me altijd op en zonden me nog dieper het Zuiden in, naar afgelegen kerken zoals de Cornerstone-kerk, en zulke obscure plekken, zulke vliegenpoepjes op de kaart, dat ze op plattelandswijze werden beschreven als: 'Je moet er moeten wezen om er te komen.'

Na een poosje rondrijden in het diepe Zuiden raakte ik verknocht aan de begroetingen, het hallo van de voorbijganger op de stoep, de achtere-loze lieve woordjes, om schat, liefje, babe, maatje, lieverd, baas en geregeld sir genoemd te worden. Ik hield van: 'Hoe gaat-ie, bubba?' en 'Hoe maak je het?' De vrolijkheid en de begroetingen bij het postkantoor en in winkels. Het was een reflex van sommige zwarten om me 'meneer Paul' te noemen als ik me met voor- en achternaam had voorgesteld ('een gewoonte die voortkomt uit de slavernij' was één verklaring). Dit was totaal anders dan in het Noorden, of dan waar ook ter wereld waar ik was geweest. 'Woeste beleefdheid' wordt deze vriendelijkheid soms genoemd, maar zelfs al is dat waar, dan is het nog altijd beter dan het kille aanstaren, de afgewende blik of het onheuse gedrag waaraan ik in New England gewend was.

'Je voornaamste relatie,' heeft Henry James eens gezegd over rondreizen in Amerika, 'was je relatie met je land.' Nadat ik de rest van de wereld had gezien, nam ik me met dat in mijn achterhoofd voor om een lange

tocht te maken door het Zuiden, in de herfst voor de presidentsverkiezingen van 2012, en daarover te schrijven. Maar toen die tocht achter de rug was, wilde ik weer terug, en dat deed ik, op mijn gemak in de winter, om vriendschapsbanden aan te halen. Dat was niet genoeg. In de lente ging ik nog eens, en opnieuw in de zomer, en tegen die tijd wist ik dat het Zuiden me te pakken had, en me soms in een troostende omhelzing hield en heel af en toe in zijn bezeten, onverbiddelijke greep.

Wendell Turley

Zeker een week voordat ik Lucille tegenkwam, had ik na tien op een donkere avond haltgehouden voor een minimarkt annex benzinepomp in de buurt van het stadje Gadsden in noordoostelijk Alabama.

‘Kinnik u hellupe?’ vroeg een man door het raam van zijn bestelwagentje. Hij had die benevelde vraagtoon uit het diepe Zuiden die zo traag en scheefgezakt was dat ik half en half verwachtte dat hij na het stellen van die vraag dronken voorover zou smakken. Maar hij was gewoon vriendelijk. Hij stapte uit zijn duistere, merkwaardig beschilderde bestelwagen, kreeg vaste grond onder de voeten en slikte een beetje met zijn onderlip omlaag gezakt en vochtig. Hij maakte zijn zin af: ‘Ergus mee.’

Ik zei dat ik onderdak zocht.

Hij hield een blikje bier vast, maar het was ongeopend. Hij had oesterachtige ogen en een dubbele onderkin, en al was hij nuchter, hij zag er wankel uit. Hij negeerde mijn vraag. Ik bedacht dat de reisgoden je af en toe afleveren in de handen van een op het eerste gezicht overmatig simpel stereotype, wat betekent dat je heel goed moet kijken om zeker te weten dat dit niet het geval is – de komische, slepend sprekende zuiderling die dol is op praten om het praten.

‘Ik ga je waduitlegguh,’ zei hij.

‘Ja?’

‘Ik ga je het Zuiden uitlegguh.’

In mijn reizende leven was dit iets nieuws. Vanaf een grote, vaag makende afstand zeggen mensen soms: ‘Zo staan de zaken in Afrika’, of: ‘China is in beweging’, en vergelijkbare generalisaties, maar van dichtbij zeggen ze nooit zoiets ambitieus als: ‘Ik ga u de complete regio uitleggen’, iets wat details belooft.

‘Ik ben maar op doorreis. Ik ben hier nog nooit geweest. Ik ben een yankee, haha.’

‘Dat hoorde ik al aan je manier van praten,’ zei hij, ‘en ik zag het aan je nummerbord.’

Ik zei hoe ik heette en hij stak zijn vrije hand uit.

‘Ik ben Wendell Turley. Ik hebbun bedrijf hier in Gadsden. Deze wagen is me werkkarretje. Hebbik zelf gedaan.’

Hij had het over de carrosserie van zijn oude, olijfkleurige bestelwagen die onder de gesjabloneerde bruine en groene esdoornbladeren zat.

‘Camouflage,’ zei hij. ‘Deze kar gebruik ik om op herten te jagen.’

‘Zijn hier veel herten?’

‘Heul veul.’

Ineens zag ik dat op de zak van zijn overhemd *Roll Tide Roll* geborduurd was, de slogan van het footballteam van de Universiteit van Alabama, dat vurig gesteund wordt door de inwoners van die staat, van wie ik sommigen had gezien met een rode letter A in hun hals getatoeëerd, bij wijze van eerbetoon. Het leek een manier om de ware betekenis van het woord ‘fan’ terug te halen, dat een afkorting is van ‘fanaticus’.

‘Wat ging je me uitleggen over het Zuiden, Wendell?’

‘Da gadik je vertelluh.’

Voor een reiziger, een vreemdeling in dit landschap, en met name iemand die hoopt over deze tocht te schrijven, is een man als Wendell een welkom en prettig verschijnsel – geduldig, vriendelijk, mededeelzaam, gastvrij, en humoristisch. De man was een geschenk, helemaal laat in de avond op een landweg.

‘Wat zulluh me...’

Voordat hij nog iets kon zeggen, trok er een lage, roestige Chevrolet naast ons op met harde hiphop die uit de open ramen knalde. Ik ving de zin op: ‘*Have these niggas just waiting for a favor...*’

Een man met een vettige pet op met de klep naar opzij gedraaid zwaaide zijn benen naar buiten en ging staan, met draaiende motor en het portier open, zodat de muziek versterkt werd door het gapende gat van het portier. Grove plukken vulling waren te zien in de opengebarsten bekleding van de chauffeursplek.

Wendell sperde zijn oesterogen open en zei zacht, alsof hij me gerust wilde stellen: ‘Ik kan die man.’

De man had rode ogen en was ongeschoren, en hij zag er dreigend uit,

maar zodra hij Wendell zag, maakte hij een onhandig groetend gebaar en liet hij de gaten in zijn gebit zien.

‘Hoe gaadie?’ vroeg de man, maar hij bleef lopen.

‘Mejjou?’ vroeg Wendell en hij viel stil.

‘Puik, broeder.’

‘Mooi.’

We wachtten, overspoeld door het oorverdovende lawaai uit de auto, dat weerkaatste tegen de nachtzwarte bomen rond de parkeerplaats, en we wachtten nog wat langer, tot de man met de gedraaide pet de mini-markt uit kwam met een six-pack bier, zich in zijn auto hees, achteruit de duisternis in reed en het gejammer met zich meenam.

‘Waar was je gebleven, Wendell?’

‘Ik zal je wat over het Zuiden vertellen,’ zei hij. En hij boog naar me toe en sprak vlak bij mijn gezicht en heel langzaam. ‘We zijn beste mensen. Geen ontwikkelde mensen zoals jullie uit het Noorden. Maar beste mensen. Godvrezende mensen.’ Hij kneep zijn ogen toe en leek in zijn geheugen te zoeken naar een voorbeeld, en toen zei hij: ‘Je heb een beetje ontwikkeling nodig om vragen te stellen als: bestaat God echt?’

‘Dat zal wel.’ En intussen dacht ik: hij zei geen ‘ontwikkeling’.

‘Maak nie uit! In het Zuiden stellen we zulke vragen niet. Maar we zijn beste mensen.’ En toen zette hij zich schrap en ging hij wat rechter op staan om nog een andere gedachte te debiteren, wat hij weloverwogen deed. ‘Geen mens in het Zuiden, zwart of blank, zal je bij ze thuis laten vertrekken zonder je wat te eten aan te bieden – een maaltijd, of een sandwich, of pinda’s, of wat ook.’ Met een trage, besliste stem zei hij: ‘Ze zullen je te eten geven, sir.’

‘En waarom?’

‘Omdat dat het enig juiste is.’

‘Dat is gastvrijheid,’ zei ik.

‘Dat is gastvrijheid! En als je weer ’s in Gadsden ben, moet je bij Sandy en mij langskomen, en dan eten we wat.’ Hij legde zijn vrije hand op mijn schouder. ‘Ik kan je nog maar net, maar ik merk dat je een ontwikkeld man ben. Je bennun beste kerel. Dat gadik thuis aan Sandy vertellen.’

En toen waarschuwde hij me dat ik niet in Gadsden moest blijven slapen, maar dat ik moest doorrijden naar Fort Payne, nog eens dertig kilometer verder, waar ik een beter soort motels zou aantreffen, maar dat als

ik weer eens hier was, Sandy en hij me met alle liefde zouden ontvangen.

‘Welke kant op is Fort Payne?’

Wendell tilde zijn hoofd op, keek in de richting van de duisternis en de donkere oprit en wees met zijn lippen.

Vertel eens van het Zuiden. Wat doen ze daar? Waarom leven ze daar? Waarom leven ze eigenlijk?

Wat Wendell had gezegd, en zelfs de manier waarop hij met zijn hand mijn schouder had omklemd, had indruk gemaakt en deed me denken aan die vaak aangehaalde zinnen (het is een Canadees, Shreve, die aan het woord is) uit Faulkners *Absalom, Absalom!* – waarop Faulkner, die meester van de welvoeglijke omzichtigheid in een lange plank vol boeken, diverse antwoorden uitprobeert; maar ik had het gevoel dat Wendell een antwoord had, en reed opgewekter de nacht in.

De armen hebben weinig anders en houden hun cultuur intact als onderdeel van hun vitaliteit, als de welgestelden het allang voor gezien houden. Het was een van de vele ontmoetingen die me lieten zien hoe een reiziger kan aankomen en het ritme van het leven in het Zuiden kan oppakken, met een vermogen om je te overspoelen dat neerkomt op betovering.

Reissnoep: reizen in Amerika

De meeste reisverhalen, en misschien wel allemaal, zelfs de klassieke, beschrijven de miserie en de schoonheid van het reizen van het ene naar het andere afgelegen oord. De zoektocht, het aankomen, de moeilijke weg, dat is het verhaal; de reis en niet de aankomst telt, en het grootste deel van de tijd is de reiziger – met name de stemming van de reiziger – het onderwerp van de hele geschiedenis. Ik heb een complete carrière gemaakt van dit soort voortzwoegen en zelfportrettering, en anderen hebben dat ook gedaan op die oude, omslachtige manier van ‘kijk mij nou eens’ waarvan het reisschrijven doortrokken is. Zoals V.S. Naipaul scherpzinnig uitlegde in *A Turn in the South* (1989): de reiziger is ‘iemand die zichzelf definieert tegen een vreemde achtergrond’.

Maar reizen in Amerika is anders dan reizen waar ook elders ter wereld. In het begin van mijn tocht naar het diepe Zuiden stopte ik bij een buurtwinkel in een stadje in Alabama, met de bedoeling frisdrank

te kopen. Maar in feite was ik gestopt omdat de winkel op zijn eigen kleine plaat beton stond aan een zijweg, en was opgetrokken uit verweerde planken, met een roestig Coca-Colabord op de muur gespiegeld. Op de overkapte voorgalerij stond een bank, waar ik kon gaan zitten om te drinken en aantekeningen te maken. Een winkel met zo'n huiselijk, duurzaam uiterlijk moest wel worden gerund door iemand die bereid was te praten.

Een man van rond de zestig die met een honkbalpet op achter de toonbank stond, begroette me toen ik binnenkwam. Ik haalde een flesje fris uit de koelkast en toen ik ervoor betaalde zag ik dat de toonbank vol stond met glazen kommen – een soort goudvissenkommen – gevuld met losse verpakte snoepjes. Het was een glimp uit mijn jeugd: Sams winkel op de hoek van Webster Street en Fountain Street in Medford (rond 1949), de toonbank met potten, tot de rand gevuld met stuiversnoep.

‘Toen ik een jongen was,’ zei ik. En de man luisterde beleefd naar mijn herinnering. ‘Noemden we dat stuiversnoep,’ maakte ik mijn zin af.

‘Reissnoep,’ zei hij. ‘Om onder het rijden te eten.’

‘Reissnoep’ leek me een volmaakte samenvatting van de geneugten van rijden door het diepe Zuiden. Wat ik zag, wat ik meemaakte, de vrijheid van de tocht, de mensen die ik ontmoette, de dingen die ik opstak: mijn dagen waren gevuld met snoepjes voor onderweg.

Over fantastische wegen van plaats naar plaats jakkeren leek zo fijn, zo eenvoudig. Die manier van reizen is echter vol teleurstellingen – vooral die ene, dat die geweldige wegen een bewijs zijn van welvarendheid en Amerika makkelijk kenbaar maken. De paradox is dat veel wegen in Amerika doodlopen. Het aankomen is het doel en de uitdaging, en dat vaak op onverwachte manieren, in een land met een improvisatiecultuur die het minachten van regelgeving tot fetisj heeft verheven. Ik zou ontdekken dat Amerika toegankelijk is, maar dat Amerikanen dat over het algemeen niet zijn – ze zijn lastiger te leren kennen dan welk ander volk ook dat ik op mijn reizen heb meegemaakt.

Het gemak waarmee je in Amerika reist is zo volkomen dat een conventioneel verhaal eenvoudig niet over de reis kan gaan, niet over voortbewegen, de beproeving om van de ene naar de andere plaats te komen, waar het vaak in reisverhalen om draait. De Amerikaanse weg is zo goed gemaakt en zo vrij van obstakels dat hij uit het verhaal van de reiziger